

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В
ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

У статті проаналізовано формування комунікативного потенціалу майбутнього учителя в педагогічному вищому навчальному закладі, подано опис структури та змісту комунікативного потенціалу майбутнього вчителя. Визначено терміни: потенціал, готовність, комунікативний потенціал та його структурні компоненти, вербальна та невербальна компетентність учителя іноземної мови.

Ключові слова: *готовність, потенціал, комунікативний потенціал, структурні компоненти, діалог, соціокультурна компетентність, вербальна і невербальна компетентність, психологічна компетентність.*

Актуальність означеної в темі проблеми полягає в розкритті структури та змісту комунікативного потенціалу майбутнього учителя.

Слово «потенціал» спочатку функціонувало з термінологічним значенням «фізична величина, що характеризує силове поле в певній точці». У ненауковому контексті воно стало використовуватися з переносним значенням і трактуватися як «ступінь можливості в якомусь відношенні, сукупність засобів, необхідних для здійснення чого-небудь» [5, 9].

Мета статті полягає у з'ясуванні та визначенні окреслених термінів, ознак, явищ, які відіграють важливу роль у формуванні комунікативних умінь та навичок майбутніх учителів іноземної мови.

У значенні одного з потенціалів, наявних у людини (гносеологічний, творчий та ін.), ці поняття являють собою систему особистісних характеристик (здібностей, знань, умінь, переконань, спрямованості), які є умовою актуалізації наявних і «набутих» можливостей особистості, що

спонукають її до самореалізації та саморозвитку в певному виді діяльності.

«Потенціал формується у людини як внутрішня структура, в якій інтегруються її загальні здібності як індивіда і фахівця, як суб'єкта діяльності» [9].

Однак відомо, що наявні в людини здібності та якості об'єктивно проявляються лише у процесі набуття та реалізації відповідних умінь і навичок, вироблених на основі знань, отриманих у певних галузях. Відомі науковці І. Зязюн, Н. Кузьміна, О. Мороз, В. Луговий, стверджують, що така сукупність знань умінь і навичок може бути виражена поняттям «готовність» до здійснення будь-якої діяльності [3].

Зауважимо, що вивченню стану готовності до певного виду діяльності представники різних наукових теорій приділяли значну увагу. Так, наприклад, у роботах психологів, педагогів, соціологів Х. Гейма, М. Котика, Б. Ломова, А. Щербакова та інших викладено різні підходи до тлумачення поняття «готовність». Відзначимо як важливий для цього дослідження факт, що в літературі із соціальної, вікової та загальної психології термін «готовність» розглядають з точки зору стану або якості особистості. М. Котик термін «готовність» розглядає, як відображення мотиваційного аспекту особистості, що висловлює бажання, ситуативність, тимчасовість, отже, характеризується більшою мірою як стан, а не якість особистості.

Х. Гейм, навпаки, розглядає термін «готовність» як індивідуальну якість, виходячи з того, що готовність обумовлена ситуацією, наприклад, готовність до ризику базується в основному на індивідуальних якостях людини.

Теоретична готовність, за визначенням, полягає у володінні її носієм загальнопедагогічними і спеціальними знаннями. Зміст же практичної готовності виражається у «зовнішніх» (предметних) вміннях носія, тобто в тих його діях, які можна спостерігати. До них науковці відносять організаторські та комунікативні вміння [7].

Указуючи на внутрішню складність поняття «готовність», слід виокремити в її складі такі структурні компоненти:

- мотиваційний (відповідальність за виконання завдань, почуття обов'язку);
- орієнтаційний (володіння необхідними способами діяльності, знаннями, вміннями, навичками);
- вольовий (самоконтроль, вміння керувати діями);
- оцінний (самооцінка своєї підготовленості та відповідності процесу вирішення завдань оптимальним зразкам).

Своєрідною спробою узагальнити вищезазначене тлумачення поняття «готовність людини до будь-якої діяльності» є формула:

Готовність = Бажання + Знання + Уміння

Отже, ця формула відображає три аспекти готовності: *мотиваційний*, або *особистісний*, *інформаційний* та *діяльнісний*, який є зручним для докладного аналізу поняття «комунікативний потенціал».

Розглядаючи комунікативні здібності, слід урахувати трактування поняття «здібності» різними науковцями. У психології та педагогіці основні тлумачення цієї категорії представлено Б. Ананьєвим, І. Бехом, Л. Виготським, С. Рубінштейном, Б. Тепловим, А. Леонтєвим, Н. Мойсеюк та ін. Концепція Б. Ананьєва, А. Ковальова, В. Крутецького, К. Платонова, В. Стрельнікова зводиться до синтезу властивостей, особливостей особистості, що виявляються в діяльності та забезпечують високі досягнення в ній [8]. На думку А. Петровського, здібності виявляються не у знаннях, уміннях, навичках як таких, а в динаміці їх отримання, тобто в тому, наскільки за інших рівних умов швидко, легко, глибоко й міцно здійснюється процес оволодіння знаннями, вміннями, необхідними для здійснення цієї діяльності.

Проаналізувавши погляди вчених з цієї проблеми, можна зробити такі висновки:

- здібності формуються на основі сукупності соціальних умов;
- здібності змінюються і розвиваються у процесі діяльності;
- аналіз здібностей повинен проводитись з позиції цілісного підходу з опорою на принцип детермінізму.

Отже, комунікативні здібності можна розвивати у процесі навчання, створивши для цього відповідні умови. Таким чином, розглядаючи комунікативний потенціал через категорії готовності й можливості, визначаємо комунікативний потенціал учителя як готовність до реалізації комунікативно-професійної функції: встановлення педагогічно доцільних взаємин з учнями, студентським колективом, колегами, батьками учнів та студентів, громадськістю та можливістю здійснювати ці функції в різних ситуаціях педагогічного спілкування.

Виходячи з такого визначення комунікативного потенціалу, в його структурі можна виділити дві складові. Перша — *інваріантна* — це характерні властивості та якості особистості, які проявляються в будь-якій комунікативній діяльності, але не мають для неї визначального значення (особливості темпераменту, екстраверсії / інтроверсії та ін.) Друга — *варіативна* — це сукупність особливих якостей і властивостей особистості й набір специфічних знань, умінь і навичок, що дозволяють здійснювати професійну комунікацію. Тут ми виокремлюємо комунікативні здібності, знання, вміння і навички. У рамках нашого дослідження доцільно сконцентруватися саме на варіативній складовій комунікативного потенціалу. Про трикомпонентну структуру категорії «готовність» вже зазначали. Виходячи зі специфіки досліджуваної проблеми, у статті акцентується увага на розумінні потреби здійснювати комунікативну діяльність. Інформаційний аспект передбачає, на нашу думку, наявність знань про закономірності цієї діяльності, способи і

прийоми її організації та реалізації, особливості суб'єктів спілкування, що впливають на процес комунікації тощо.

Діяльнісний аспект виражається у сформованих уміннях і навичках з реалізації здобутих знань. Сукупність знань, умінь і навичок можна об'єднати в категорію компетентності в тій чи тій галузі — професійній, комунікативній.

Розглядаючи проблему комунікативної компетентності, зазначимо, що в сучасній науці часто відбувається неправомірна, на наш погляд, заміна поняття «компетентність» паронімом «компетенція». Так, Р. Мільруд, І. Максимова, К. Власова вказують, що «комунікативна компетенція виявляє рівень сформованості мовних навичок і умінь стосовно різних сфер і ситуацій спілкування». Розглядаючи її склад, вони мають на увазі саме «компетентність» і виділяють такі її компоненти, як мовна, мовленнєва, культурна, стратегічна і інформативна компетенція [2].

Мовна компетенція, на їхню думку, — це потенційне володіння мовою, тобто мовні знання, уміння та навички, необхідні для розпізнавання інформації та для породження мовлення. Мовленнєва компетенція — це реалізація потенційного володіння мовою в певних комунікативних умовах, тобто здатність адекватно використовувати мовні засоби для побудови висловлювань і текстів. Культурна компетенція — це фонові знання; знання реалій країни мови, що досліджується, та еквівалентної лексики, знання правил мовного й немовного етикету. Стратегічна компетенція — це здатність використовувати найбільш ефективні стратегії для вирішення різних комунікативних завдань. Стратегічна компетенція включає такі складові, як зоровий контакт зі співрозмовником, рішення проблеми недостатності слів за рахунок перефразування слів, пояснення, недостатність граматичних ресурсів за рахунок спрощення або заміни конструкцій, використання невербальних засобів. Інформативна компетенція — формування у студентів інформаційних «фреймів» (набір понять, необхідних для опису тієї чи іншої ситуації), мовної картини світу в її іншомовній формі (знання навколишньої дійсності, здатність описати її у ставленні до неї в іншомовній формі) [2].

Вважаємо за доцільне у статті виокремити такі компоненти, що є складовими комунікативної компетентності: а) вербальна компетентність; б) невербальна компетентність.

Розглянемо кожен з названих компонентів більш докладно. Урахуємо, що вербальна компетентність визначається як «доречність висловлювань, облік контексту і підтексту висловлювання, відсутність труднощів у письмовій та усній мові, варіативність інтерпретації інформації, гарну орієнтацію в сфері оцінних стереотипів і шаблонів, множинність смислів, уживаних у поняттях, метафоричність мови» [1].

Прикладом вербальної компетентності вчителя іноземної мови може служити його діяльність перекладачем при синхронному

перекладі усного мовлення. Від учителя в цьому випадку потрібне швидко й адекватне розуміння висловлювання, знаходження і використання точного еквівалента в конкретному контекстному значенні слів і понять.

Протилежним прикладом, тобто прикладом вербальної некомпетентності, може слугувати недоречність використання прислів'їв, приказок, мовних штампів, професіоналізмів у новому або невідповідному соціальному контексті. Крім того, комунікативна компетентність необхідна для організації спілкування в діалоговому режимі у процесі навчання.

Діалог (грец. dialogos) — мовна комунікація за допомогою обміну репліками; переговори, вільний обмін думками [4]. У педагогічному контексті це — поперемінний обмін раціональної й емоційної інформації, перехід ініціативи від викладача до студентів і навпаки. Доречно нагадати висловлювання літературознавця М. Бахтіна, який указував, що істина не народжується в голові окремої людини, вона народжується між людьми у процесі їх діалогічного спілкування.

У діалозі професійно важливим для викладача є вміння формулювати запитання. Видатний німецький філософ Іммануїл Кант ще в кінці XVIII століття зауважив, що «вміння ставити розумні питання є важлива ознака розуму і проникливості». Грамотно сформульовані і змістовні запитання викладача можуть стати основою цікавого діалогу на навчальних заняттях, у позааудиторному спілкуванні, а також хорошим зразком для наслідування студентам.

Щоб правильно організувати діалогічне мовлення, на нашу думку, необхідно застосувати такі правила: поставлене запитання повинне супроводжуватися паузою для формулювання відповіді на нього; висловлювана студентом точка зору або вираження ставлення до обговорюваної проблеми повинна стимулюватися, заохочуватися викладачем; будь-яка незгода — допустима норма, але вона має бути аргументована; комунікативний простір належить усім учасникам спілкування; діалогічне спілкування будеться за формулою «очі в очі»; обов'язок викладача — мотивувати та стимулювати активність учасників спілкування. Уміння поставити запитання, емоційно висловити свої думки — важлива частина комунікативної компетентності.

В. Сухомлинський стверджував, що вміння слухати — це велике педагогічне мистецтво і найцінніший дар педагога. Підкреслимо, що вміння слухати — активний процес і необхідна умова взаємодії та співпраці, успішності навчального процесу і міжособистісного спілкування. Активна, зацікавлена позиція викладачів та студентів при слуханні відображає їхні особисті симпатії і ставлення до будь-кого з мовців.

Традиційно більшість дослідників вважали, що словесний (вербальний) канал служить для передачі інформації, а невербальний застосовується для уточнення міжособистісних відносин та ціннісних

орієнтирів. Однак у світлі сучасних наукових досягнень та наявної практики цей поділ можна визнати досить умовним. Зазвичай в окремих випадках невербальна комунікація використовується для заміни словесних повідомлень, а для глухонімих вона є єдиним засобом особистого спілкування.

Учитель як зразок міжкультурної комунікації повинен правильно користуватися невербальними засобами спілкування. У зв'язку з цим при підготовці вчителів іноземної мови необхідно приділяти набагато більше уваги вивченню культури країни досліджуваної мови, а також специфіці значень невербальних знаків. Проблеми невербальної інтерпретації на сьогодні вже існують, а саме: широкий вибір літератури, як оригінальною, так і перекладеною на українську мову, яка може бути ефективно використана у процесі формування соціокультурної компетентності студентів.

Соціокультурна компетентність майбутнього вчителя, на нашу думку, включає насамперед наявність знань у галузі історії та культури своєї та інших країн, того регіону, в якому він виріс, живе в цей час; уявлень про специфіку поведінки та мовленнєвого етикету; сформованість їх на основі відповідного ставлення до соціальних і культурних цінностей.

Оскільки соціокультурна компетентність, так само, як і невербальна, проявляється у взаємодії людей, тобто у спілкуванні, вважаємо за необхідне включити її в комунікативний потенціал.

Психологічна компетентність є, на наш погляд, частиною комунікативного потенціалу особистості, а також важливим компонентом будь-якої комунікації, особливо комунікації вчителя та викладача.

Успішність професійного спілкування вчителів безпосередньо залежить від наявності та ступеня сформованості в них цих компонентів.

Насамкінець підкреслимо, що успішна реалізація комунікативної взаємодії безпосередньо залежить від знання викладачем основних стилів і моделей спілкування та вміння використовувати їх на практичному рівні, оскільки вони чинять психологічний вплив на суб'єктів спілкування.

Отже, в контексті проблеми комунікативного потенціалу має сенс говорити про рефлексії комунікативної діяльності. Це означає, що майбутній учитель повинен мати навички аналізу власної та іноземної мови, мовної та немовної комунікативної діяльності, вміння адекватного використання лінгвістичних, екстра- та паралінгвістичних засобів, постановки мети спілкування, забезпечення ефективності побудови комунікації загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куницына, В. Н. Межличностное общение : учебник для вузов / Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. — СПб. : Питер, 2001. — 544 с.

2. Мильруд, Р. П. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам / Мильруд Р. П., Максимова И. Р. // Иностранные языки в школе. — 2000. — № 4. — С. 9–15.
3. Мороз, О. Г. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посібник / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко. — К. : НПУ, 2003. — 267 с.
4. Новый глумачний словник української мови : у 4-х томах / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. — К. : Аконіт, 1998.
5. Российская педагогическая энциклопедия : в 2-х томах. Том I (А–Л) / гл. ред. В. В. Давыдов. — М. : Большая российская энциклопедия, 1993. — 608 с.
6. Руденский, Е. В. Основы психотехнологии общения менеджера : учебное пособие / Е. В. Руденский. — М. : ИНФРА-М ; Новосибирск : НГАЭиУ, 1998. — 180 с.
7. Сластенин, В. А. Педагогика: Инновационная деятельность / Сластенин В. А., Подымова Л. С. — М. : ИЧП «Издательство Магистр», 1997. — 224 с.
8. Стрельніков, В. Ю. Професійна компетентність вчителя / В. Ю. Стрельніков // Актуальні проблеми безперервного підвищення кваліфікації педагогічних кадрів України в умовах ставлення національної школи : [збірник статей / за ред. С. В. Крисяка]. — К., 1992. — С. 44–45.
9. Устинова, Л. Г. Развитие творческого потенциала студентов в условиях рейтинговой технологии обучения : автореф. дисс. ... канд. пед. наук / Л. Г. Устинова. — Волгоград, 2000. — 23 с.

Коваль Е. Формирование коммуникативного потенциала будущего учителя иностранного языка в педагогическом вузе.

В статье проанализированы формирования коммуникативного потенциала будущего учителя в педагогическом вузе, дано описание структуры и содержания коммуникативного потенциала будущего учителя, определены понятия: потенциал, готовность, коммуникативный потенциал и его структурные компоненты, вербальная и невербальная компетентность учителя иностранного языка.

Ключевые слова: *готовность, потенциал, коммуникативный потенциал, структурные компоненты, диалог, социокультурная компетентность, вербальная и невербальная компетентность, психологическая компетентность.*

Koval K. Formation of the communicative potential of future teachers of foreign languages in pedagogical higher education.

The article analyzes formation of the communicative potential of future teachers in the pedagogical university. The paper is a description of the structure and content of the communicative potential of future teachers. Are determined terms: potential, readiness, communicative potential and its structural components, verbal and nonverbal competence of teachers of foreign languages.

Key words: *readiness potential, communicative potential, structural components, dialogue, sociocultural competence, verbal and nonverbal competence, psychological competence.*